

Szász Hunor

KÁLNOKI FERENC FŐKIRÁLYBÍRÓ ÉS A CSÍKSZÉKI HATALMI VISZONYOK 1742–1750 KÖZÖTT

A főkirálybírói hatalom változásai a 18. század legelején

A 18. század elején, a Habsburg-berendezkedés következményeként, lassú, de fokozatos átalakulási folyamatok kezdődtek a székely székek hatalomgyakorlási mechanizmusaiban. E lassú, de alapvető változás elsősorban a széki adminisztráció és végrehajtó hatalom csúcsát, a főkirálybírói intézményt érintett¹, de idővel (a század második felére) átfogta az intézményrendszer minden szintjét. A hatalmi-adminisztrációs átalakulások a társadalom szintjén is hatottak, fokozatosan háttérbe szorítva a lófő és szabadszékely réteg hatalmi súlyát a birtokos nemesség javára. Ez a hatalmi hangsúlyeltolódás (ahogy jelenleg megítéljük) azonban csak a század utolsó negyedére teljesedik ki.

Egy korábbi tanulmányunkban² kísérletet tettünk Csík-, Gyergyó- és Kásznonszék³ esetében a főkirálybírói hatalom változásainak azonosítására, valamint az 1708–1742 közötti időszak főtiszti pályafutásainak rekonstrukciójára. Határozott különbséget vélhettünk felfedezni a Habsburg-korszak és a megelőző időszak főkirálybírói hatalomgyakorlása, és a hatalom felfogásának koncepciója között. A fejedelemség időkának főkirálybírói tisztsége a lokális széki elitben gyökerezett, rá támaszkodott és főként az ő érdekeit képviselte. Megválasztása egyértelműen a széki akarat tükröződése, még ha elvéve találkozzunk is kivételekkel. Ezzel szemben a Habsburg-időszak főkirálybírói tisztsége (a főkapitányi tisztség megszűnésének hatását is figyelembe véve) már elsősorban nem a széki elitre támaszkodik, hanem a központi hatalom intézményévé válik. A főtisztválasztás mechanizmusa, sőt megnevezése is jelentősen átalakult, egybeolvadt egy új eljárással, a *candidatió*val.

Az átrendeződési folyamatot sok esetben a lokális elit, de a társadalmilag egyre nehezebb helyzetbe kerülő szabadszékelyek és a lófők alsó rétegének tiltakozása is kíséri. Ez a helyi ellenállás főként a század

első felében figyelhető meg, és olykor képes a lokális érdekérvényesítésre is (mint ahogy Lázár Ferenc esetében egyértelműen megfigyelhető). Mindez egybeesik a változó politikai helyzet által befolyásolt karrierstratégiák változásával is, amely a 18. századtól már egyértelműen egy Habsburg-orientációt követ a székely(földi) elit esetében is, amelynek egy része már Rákóczi előtt szakított a karrierépítés régi mintáival, más része pedig csak 1708–1711 után ragadja meg a bécsi udvar kínálta lehetőségeket.

Jelen tanulmányunk mintegy kronológiai folytatása az előzőnek, amelyben a felvázolt folyamatokat részletesen és főkirálybírói pályafutásokra lebontva próbáltuk elemezni. Kálnoki Ferenc főkirálybíróisága a fentebb érintett folyamat része. Az őt megelőző Lázár Ferenc főtisztsége és az általa képviselt hatalomgyakorlási elv még a Habsburg-berendezkedés előtti lokális jelleg reneszánsza, amely rövid időre megszakítja a Bécs-orientált főtisztválasztás kiépülését, halála után azonban Kálnokival folytatódik az átalakulás.

Az 1742-es csíkszéki főkirálybíró választás és a *candidatio* mechanizmusa

1742 májusában hosszas betegeskedés után elhunyt gróf szárhegyi Lázár Ferenc, csíkszéki főkirálybíró. Érdekes egybeesés volt, hogy ebben az évben távozott az élők sorából a gróf politikai ellenfele, Bornemisza János is. Egy megüresedett főtiszti hely betöltésének eljárása hosszas folyamattá változott a 18. század első felében. Az udvar egyre jobban befolyása és ellenőrzése alá vonta a főtisztválasztást, az üresedés bejelentésétől az új főkirálybíró beiktatásáig bürokratizálva a folyamatot. A korabeli erdélyi adminisztráció még lassú volt, ezért hónapokba telt, amíg egy tisztség megüresedésének híre eljutott Szebenben keresztül Bécsbe, onnan pedig az intézkedés ismét Szebenben keresztül a helyszínre. Olykor egy egész év is eltelt egy főtiszt halála és az új beiktatása között.

egyenrangú társszéket: Gyergyót, Felcsíkot, Alcsíkot és Kásznont. Abban az esetben, ha kifejezetten egyetlen társszékre utalunk, külön megnevezzük.

¹ Vö. SZÁSZ Hunor 2017, 351–379.

² SZÁSZ Hunor 2017, 351–379.

³ A továbbiakban a rövidség kedvéért a Csíkszék fogalmat használjuk Csík-, Gyergyó- és Kásznonszékre, beleértve mind a négy

Lázár Ferenc halálhírét a széki tisztviselők tudatták a Guberniummal, amely 1742. május 29-én terjesztette fel a hírt a kancelláriához, Mikola László táblai assessor⁴ halálhírével együtt. Ugyanekkor kérte a Főkormányzók a kancelláriától a megüresedett főtisztviségre való *candidatio* engedélyezését is.⁵ Az uralkodói engedélyt a királynő június 12-én szignálta,⁶ majd a kancellária továbbította a Guberniumnak,⁷ amely csak 26-án közölte azt a székekkel.⁸ A Főkormányzók feladata volt utasítani a székek vicetiszteit, hogy hívjanak össze főtisztjelölő székgyűlést, és jelöljenek („kandidáljanak”) három alkalmas (*idonea*) személyt a tisztségre. A Gubernium azonban a bevett szokáson túllépve, a székgyűlésre felügyelő elnököt küldött, Apor Lázár személyében, és arra utasította a széket, hogy a főtisztválasztó székgyűlés helyét és idejét a kinevezett elnökkel közösen határozza meg.⁹ A székek mindezen intézkedéseket a régi szokásjog megsértéseként és a választásba való beavatkozás-ként értelmezte, ami ellen hevesen tiltakoztak, mind a Guberniumnál, mind a Kancelláriánál.¹⁰

Lázár Ferenc halála és az új főtiszt megválasztása között mintegy fél év telt el. Az augusztus 16-án, Csiksomlyón ülésező székgyűlés a fiatal királyhalmi Petki Istvánt választotta főkirálybírónak 103 szavazattal. A vótumok alapján második helyen Csató Zsigmond kancelláriai referendárius (előadó) állt 45 szavazattal. A harmadik jelölt báró Apor József, Apor Péter legidősebb fia volt 43 szavazattal.¹¹ A székgyűlés összetételéről is van némi információnk. A birtokosok személyesen vagy helyettesek által képviselték magukat. Jelen voltak az assessorok, és nyilván a vicetisztek is. Fontos adat, hogy *a közszekelyek is képviselték magukat a falus bírák személyében.*¹² Ez utóbbi tény is mutatja, hogy a közszekelyek a 18. század közepén még nem voltak kiszorulva teljesen a széki

hatalomgyakorlásból, sőt több forrásunk is bizonyítja, hogy rendszeresen részt vettek a székgyűléseken, falként három küldöttel.¹³

Miután a székgyűlés továbbította a *candidatio* eredményét a Guberniumnak, a Főkormányzók is tartott egy szavazást (II. *candidatio*), külön jelölve a katolikusok és a reformátusok közül. Ennél a szintnél már a Guberniumnak és a Kancelláriának hatalmában állt megakadályozni a széki jelölt győzelmét, amennyiben az nem felelt meg az udvar vagy a vezető elit szándékainak és érdekeinek.¹⁴ Kettős, vagy *kétlépcsős candidatióról* beszélhetünk tehát.¹⁵ A folyamat második szintjén, a Gubernium elfogadta a székek által nagytöbbséggel elsőnek jelölt Petki Istvánt, akire a 23 katolikus szavazóból tízen szavaztak. A szavazatok megoszlásából láthatjuk, hogy Petki győzelme nem volt magától értetődő és biztosra vehető. A Főkormányzókban belül ugyanis más vélemények, érdekek és elképzelések is jelen voltak. A Petki után következő két katolikus guberniumi jelölt már nem az elsőhárom széki jelölt közül került ki. Petki mögött csupán egyetlen szavazattal lemaradva következett gróf kőröspataki Kálnoki Ferenc, aki a széki szavazáson 25 vótumot szerzett. A Gubernium harmadik jelöltje a csíki főtisztválasztó székgyűlésen elnöklő Apor Lázár lett, négy szavazattal.¹⁶ Egyelőre nem ismerünk olyan forrást, amely tartalmazná a székgyűlésen szavazatot kapott személyek névsorát, így nem tudjuk, hogy Apor Lázár az első szinten kapott-e vótumot.¹⁷

A guberniumi *candidatio*t tovább vizsgálva, érdemes megjegyezni, hogy a reformátusok is jelöltek főtisztet egy szintizta katolikus törvényhatóságba. Joggal feltételezhetjük, hogy mindez csupán formáság volt, a religiók szerinti *candidatio* erdélyi szokásjoga, amelynek gyakorlásáról még akkor sem mondhattak le a reformátusok, ha az mindössze szimbolikus

⁴ Királyi ítélőszéki (táblai) esküdt ülnök.

⁵ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/114. ügyirat, 92. csomó, 33993. tekercs.

⁶ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/129. ügyirat, 92. csomó, 33993. tekercs.

⁷ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1742/495. ügyirat, 130. csomó, 37350. tekercs.

⁸ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1742/495. ügyirat, 130. csomó, 37350. tekercs.

⁹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1742/495. ügyirat, 130. csomó, 37350. tekercs.

¹⁰ SZÁSZ Hunor 2017, 370. Vö. SzOkl, VII, 419–420.

¹¹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1742/584. ügyirat, 131. csomó, 37351. tekercs.

¹² MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1742/584. ügyirat, 131. csomó, 37351. tekercs.

¹³ Erre majd a következőkben kitérünk.

¹⁴ Ilyen esettel találkozunk az aranyosszéki főtisztviselés 1742–43-as betöltésekor, amikor a főkirálybírósgot nem a választáskor győz-

tesen kikerülő Daniel István kapta, hanem a második helyen végzett ifj. Orbán Elek. (EGYED Ákos – HERMANN Gusztáv Mihály – OBORNI Teréz (szerk.) 2016, 380–381.)

¹⁵ Érdemes felfigyelnünk egy terminológiai különbségre Udvarhelyszék esetében. A szakirodalom itt a *presentatio* megnevezést használja a széki szintű jelölésre, csupán a guberniumi szintnél nevezi a jelölést *candidatió*nak. (Vö. HERMANN Gusztáv Mihály – ZEPECZANER Jenő – ELEKES Tibor 2016, 130; EGYED Ákos – HERMANN Gusztáv Mihály – OBORNI Teréz (szerk.) 2016, 380.) Azonban van olyan udvarhelyszéki forrásunk is, ahol a széki szintű jelölésre is a *candidatio* fogalmat használják (SzOkl, VII, 432.) A csíkszékre vonatkozó összes forrásunkban azonban egyértelműen csak *candidatió*nak nevezik a széki szintű főtisztválasztást.

¹⁶ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/281. ügyirat, 94. csomó, 33995. tekercs.

¹⁷ A Kálnoki Ferenc halálát követő főtisztválasztó székgyűlésen azonban már a jelöltek között szerepelt.

értékű volt. A református jelöltek között az első és második helyen két udvarhelyszékit találunk: vargyasi ifj. Daniel Istvánt három, valamint Korda Györgyöt szintén három szavazattal. A harmadik református jelölt az idős Cserei Mihály lett két szavazattal.¹⁸ Cserei jelölése még reálisnak is számított, hiszen nemcsak birtokai, hanem politikai múltja révén is erősen kötődött a székhez. Elég, ha csak a 34 évvel korábbi megválasztására gondolunk, amelyet végül a „csonka Gubernium” és a főhadparancsnokság érvénytelenített, Kászoni Jánosnak juttatva a főtisztiséget.¹⁹ Azt, hogy mekkora támogatói bázisa maradhatott még Csereinek több mint három évtized múltán a székben, nem tudjuk, viszont említésre méltó a tény, hogy a Guberniumban ekkor még egyáltalán fölmerült a neve.

1742 augusztusában úgy tűnt, hogy sikerült a székgyűlés akaratát érvényesíteni a Gubernium előtt, és a jelentős támogatottságnak örvendő Petki lehet az új csíkszéki főtiszt. Egy váratlan fordulat azonban teljesen új irányt szabott az eseményeknek. A fiatal Petki István kinevezésére nem került sor, mivel édesapja, Petki Dávid, közbelépett és megakadályozta. Az idős Petki guberniumi belső tanácsosként és királyi kamarásként jelentős helyet foglalt el a hatalmi hierarchiában, így lehetősége volt a királynőtől fia felmentését kérni a tisztség alól. Petki Dávid fia ifjú korára hivatkozott, valamint arra, hogy öregségére nem maradt más támasza rajta kívül.²⁰ Egyelőre nem ismert előttünk, hogy ez volt-e a valódi indok. Petki István megkapta a királynői felmentést, helyére pedig a Gubernium második jelöltjét, Kálnoki Ferencet nevezték ki. Petki visszalépése előtt Kálnoki még a megüresedett királyi táblai assessorságra pályázott, és ezért folyamodott kérvényben az uralkodóhoz.²¹ Miután Petki Dávid visszaléptette fiát, Kálnoki, a kancellárián keresztül újra az uralkodóhoz folyamodott, most azonban a csíki főtisztiségre kérte kinevezését. Kérvényében hosszasan sorolta elődei, Kálnoki Sámuel és Kálnoki Ádám érdemeit, tetteit, valamint családjá bizonyított udvarhűségét. A székben ugyan voltak támogatói, hiszen a főtisztjelölő székgyűlésen 25 szavazatot kapott, azonban közel sem bírta a többség támogatását.²² A széki szavazatok megszerzésében csíkszentkirályi Bors Tamás alcsíki vicetisztnek is szerepe volt, aki Kálnoki érdekében korteskedett.²³ Röviddel a főtiszt

beiktatása után azonban, Bors Tamás Kálnoki legádázabb ellenségévé vált.

A szék főtisztválasztó akarata tehát nem érvényesült, sőt, olyan személy került a törvényhatóság élére, aki a szék által jelölt három személy közé se került be. Gyakorlatilag az udvar és a Gubernium a szék akaratával ellenkező főkirálybírókat ültetett a főtisztiségbe. E visszas helyzetnek hamar meglett a következménye. Kiformálódott egy erős, széken belüli Kálnoki-ellenzék, amelyről a főkirálybíró levelezése is említést tesz.²⁴ A szék nem fogadta tiltakozás nélkül az új főtisztet, sőt, említett ellenzéke még „bemenetele” előtt kialakult.

Az új főtiszt beiktatásáig még hosszú időnek kellett eltelnie. Miután az udvar jóváhagyta Kálnoki főtisztiségét, december 19-én kiállította kinevezési okiratát, a *collationalist* (tisztlevel) is.²⁵ Beiktatása azonban a következő év júniusáig váratott magára. A források alapján úgy tűnik, Kálnoki személyesen vette át kinevezési oklevelét az udvarnál, majd azt bemutatta a Guberniumnak. A kinevezés és beiktatás között több mint fél év telt el. A késlekedés okát nem ismerjük teljes bizonyossággal, azonban úgy véljük, nem magyarázható csupán a Bécs – Szeben – Csíkszék közötti távolsággal. Kálnoki nem érezte biztosnak helyzetét a székben mindaddig, amíg a Kancellária, majd a Gubernium parancsba nem adta főtisztit beiktatását. Magánlevelezéséből némi rálátást nyerhetünk erre az időszakra.

1743 júniusának első napjaiban Kozma József kancelláriai referendárius, aki közeli kapcsolatban állt a gróffal, Bécsből tudósította Kálnokit a katonai hírekről, az udvar utazásairól, valamint a csíki főkirálybírórságot érintő kérdésekről. Kálnoki érdeklődött a felől, hogy az udvar rendelkezett-e beiktatását illetően. A gróf Bécsből várt rendelkezést az installációra (beiktatás) nézve is, ami azonban a Gubernium feladata és jogköre volt. A referendárius igyekezett megnyugtatni a gróft, hogy nincs szükség külön királynői vagy kancelláriai parancsra ahhoz, hogy a beiktatás megtörténjék, hiszen a törvények értelmében az udvar által kiadott kinevező okiratot bemutatva, a Guberniumnak kötelessége elrendelni a beiktatást. A referendárius leveléből kitűnik, hogy nemcsak a széken belül elleneztek sokan Kálnoki főtisztiségét, hanem egyes családtagjai is ellene voltak, sőt nyíltan támadták a gróf személyét.²⁶ A Kálnokinak küldött tudósítások szerint a bécsi körökben mozgó

¹⁸ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/281. ügyirat, 94. csomó, 33995. tekercs.

¹⁹ SZÁSZ Hunor 2017, 355.

²⁰ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/356. ügyirat, 95. csomó, 33995. tekercs.

²¹ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/141. ügyirat, 92. csomó, 33993. tekercs.

²² MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/356. ügyirat, 95. csomó,

33995. tekercs.

²³ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

²⁴ RNL Kov, Fond 49/7, 1.

²⁵ MNL OL, B2, Acta Generalia, 1742/377. ügyirat, 96. csomó, 33995. tekercs.

²⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 1.

erdélyiek között is volt olyan hang, amely már Kálnoki főtitzsége elején úgy látta, hogy a főkirálybíró sokakat maga ellen fordít majd eljárás módjával és viselkedésével.²⁷ Kozma József szerint is mielőbb szükség volt a törvénytörő beiktatásra („legitimációra”), hogy „rossz neve ne maradjon” a grófnak. Kálnoki ekkor Temesvár és Szében között tartózkodott, úton a Gubernium fele, hogy bemutassa collationalisát,²⁸ ami június elején meg is történt, mivel a Fő kormányzó június 8-án rendelte el a beiktatást június 26-ra.²⁹ Az installációra báró Klobusiczky Ferenc püspököt és Apor Lázárt küldte ki a gubernátor.³⁰ A püspök feladata volt az új főtitzt felesketése, Apor pedig a guberniumi autoritást képviselte. Haller János kormányzó utasította a széki tiszteket, hogy mindenről időben gondoskodjanak, hogy az installáció a régi szokás szerint menjen végbe.³¹

Lázár Ferenc halála és Kálnoki beiktatása között több mint egy év telt el. Ez alatt a széki főtitst nélkül működött (*árvaszék*), az irányítást a vicetisztek, nótáriusok és assessorok látták el.

Kálnoki Ferenc kapcsolatrendszere és a széki állapotok

Kálnoki kapcsolatrendszerének legfontosabb személye Gyulaffi László kancellár volt. Úgy véljük, a kora újkori hatalmi berendezkedésre jellemző patrónus-kliens viszony állt fenn közöttük. Gyulaffi számára Kálnoki nem csupán Csíkszékben betöltött szerepe miatt volt fontos, hanem az erdélyi országgyűléseken is a kancellár és az udvar érdekeit képviselte. Kálnoki beszámolt a kancellárnak a saját széki kívüli eseményekről is.³² Gyakran tartózkodott Szébenben az országgyűlések és az adóelosztások miatt, így alkalma adódott értesíteni a kancellárt érintő ügyekről és hírekről. Kálnoki ajándékokkal is igyekezett Gyulaffi kedvében járni, valamint egy alkalommal saját embereit ajánlotta fel, hogy Gyulaffi udvarhelyszéki birtokán elvégezzék a nyári munkákat. A kancellár ugyanakkor utasításokat adott Kálnokinak a felől, hogy miként járjon el az országgyűléseken. Utasította a főkirálybíró, hogy az uralkodó szándékait támogassa, leiratait szavazza meg, illetve főként a székelységet érintő uralkodói akarat érvényesüléséről gondoskodjon, és számoljon be részletesen mindenről a kancellárnak.³³ Ahogyan

azt Jonathan Dewald kifejtette, a kora újkori államban a patrónus-kliens kapcsolati hálók biztosították a közigazgatás gördülékenységét és az államhatalom akaratának érvényesülését a peremterületeken.³⁴

A kancellár és Kálnoki viszonyának részleteiről tanúskodik a főkirálybíró 1744 őszi levelezése is. A gróf ekkor főtitzsége egyik legnagyobb válságával nézett szembe. Ellenségei bevádolták mind a Guberniumnál, mind a Kancelláriánál. Gyulaffi László Kálnoki több rendbeli levelére nem válaszolt, ezért a főkirálybíró elképzelhetőnek tartotta, hogy a kancellár hitelt adott ellenségei vádaskodásainak. Önmagát igazolva, a főkirálybíró felsorolta a Gyulaffinak tett szolgálásokat, amelyek hűségét bizonyították. Felelegette, hogy mindig híven szolgálta a kancellárt és érdekeit, nem engedve, hogy bárki is ellene szóljon. Állítása szerint, a rendek között vagy az országgyűlésen több alkalommal meghíúsított olyan szervezkedést vagy tervet, ami a kancellár ellen szövődött. Rendszeresen beszámolt az országgyűlés munkájáról is. Informálta a kancellárt mindarról, amit róla vagy ellene szóltak akár nyíltan, akár burkoltan.³⁵

Kálnoki kapcsolatban állt a kancelláriai hierarchia alsóbb szintjén lévőkkel is. A főkirálybíró személyes levelezéséből kiderül, hogy *Árvai Gábor* kancelláriai titkár is Kálnoki kapcsolatrendszeréhez tartozott. Árvai beszámolt a bécsi eseményekről, a háborús hírekről, illetve a Kálnokit érintő politikai és személyes ügyekről. A patrónus-kliens viszony alapja volt a kölcsönös szolgálatok, szívességek nyújtása. Árvai friss bécsi hírekkel szolgált Kálnokinak, „cserébe” kérésrel is fordult patrónusához. 1743 nyarán arra kérte Kálnokit, hogy vesse latba befolyását a kincstartónál, Thoroczkaínál, hogy megkaphasson egy tisztséget a parajdi sóaknánál.³⁶

Kálnoki jó viszonyt ápolt *Nagy János* fiscalis adminisztrátorral is. Egy levelében arra kérte a jogügyigazgatót (közvádлот), hogy ne mondjon le hivataláról, illetve tudakolja meg, hogy a kancellárián neheztelnek-e rá.³⁷

*Delnei Csató Zsigmond*³⁸ kancelláriai tanácsos és előadó (referendárius) is fontos személy volt Kálnoki kapcsolati körében. Nem lehet egyértelműen megállapítani a kettőjük közti alá- és fölérendeltségi viszonyt. Az eddig előkerült levelezés alapján úgy tűnik, Kálnoki volt jobban Csatóra utalva, mint fordít-

²⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

²⁸ RNL Kov, Fond 49/7, 1.

²⁹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1743/238. ügyirat, 134. csomó, 37353. tekercs.

³⁰ RNL Harg, Fond 27, VI/64, 3.

³¹ RNL Harg, Fond 27, VI/64, 3.

³² RNL Kov, Fond 49/7, 17–18.

³³ RNL Kov, Fond 49/7, 17–18.

³⁴ DEWALD, Jonathan 2002, 46–51.

³⁵ RNL Kov, Fond 49/7, 1.

³⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 4–5.

³⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 184.

³⁸ 1735-től nyerte el a kancelláriai tanácsosi tisztséget, azelőtt az országos adópénztár előjárója volt. (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 404.)

va. Csátónak Csíkszékben is jelentős támogatottsága volt, nagyobb, mint Kálnokinak. Amint azt a széki *candidatio* eredményéből láthattuk, a kancelláriai tanácsos a második helyen végzett Petki István mögött. Akárcsak Árvai, Csátó is beszámolt Kálnokinak a háborús és udvari eseményekről, azonban ő már a széki ügyekkel is tisztában volt, hiszen saját széki kapcsolatai révén értesült az otthoni viszonyokról. Csátó körének egyik ismert személye csíkrákosi Cserei János,³⁹ aki a kancelláriai tanácsos sógora volt. Cserei minden bizonnyal a Kálnokit támogatók köréhez is tartozott, hiszen várta, hogy a főkirálybíró megérkezzen a székbe, hogy végre „rendet tegyen” a zavaros széki állapotok között.⁴⁰ Amint említettük, Kálnoki Ferenc, beiktatása előtt nem tartózkodott a székben. Szébenből a családi birtokra, Kőrösputakra utazott.⁴¹ Sajnos nem ismerjük részleteiben a levelezésben említett zavaros széki állapotokat, csupán közvetett utalásokból következtethetünk arra, hogy Kálnoki kinevezése megosztotta a széki elitet, és jelentős konfliktusokat szült. Csátó Cserei révén értesült a csíkszéki helyzetről. Félelemről, a rend hiányáról, „eszeveszett irányításról” tudósította a felcsíki assessor egyik levele.⁴²

Csátó Zsigmond szoros kapcsolatban állt bánkfalvi Kovács Tamással és Abos Ferencsel is. Összeköttetései és a kancellárián elfoglalt pozíciója révén közbenjárhatott klienseiért az államhivatalokban. Mindezt cserében jelentős anyagi ellenszolgáltatást is kapott. Csátó a kancellárián közbenjárt egy-egy család nemesítése érdekében, kiváltotta az armálist, majd a Guberniumnál lefizette nemesi levél díját (taxáját). Mindezt cserébe patronáltjai bizonyos földbirtokaik átengedésével fizettek. A megegyezésről hivatalos, pecséttel és tanúkkal hitelesített szerződést kötöttek. Ilyen szerződése volt Csátónak bánkfalvi Kovács Tamással,⁴³ és feltehetően Abos Ferencsel is, aki Csátó birtokainak intézője is volt.⁴⁴

Egy széki konfliktusból fény derül a Kálnoki-Csátó kapcsolati kör újabb elemeire. A Csátó Zsigmond köréhez tartozó Abos Ferenc jobbágyait próbálta megszerezni Boros Ferenc, akkori felcsíki nótárius, aki 1750-től alkirálybíró is lett. Boros Csátóval is szem-

ben állt a széken belüli viszonyrendszerben. A nótárius egyik támogatója Zöld János felcsíki assessor volt.⁴⁵

Csátó Zsigmond patronáltja volt Xantus Imre is. Csátó, rokoni kérésre, közbenjárt a főkirálybírónál, hogy Xantust nevezze ki egyidejűleg nótáriusnak és assessornak.⁴⁶ A tisztségek betöltésénél nem mindig a székgyűlési választás volt a döntő, hanem jelentős mértékben szerepet játszott a kapcsolatrendszer is, vagy éppen a főtiszt akarata, amelyre később látunk is példát. A regnáló főkirálybíró szélesebb vagy szűkebb támogatói vagy családi köréhez tartozóknak nagyobb esélyük volt betölteni a fontosabb (alkirálybírói, nótárius, assessor, *comissarius*) tisztségeket.

Kálnoki jó viszonyt ápolt egyházi személyekkel is, akikkel rendszeresen levelezett. Egyik legfontosabb egyházi összeköttetése a gyulafehérvári püspöki hivatalban volt, *Kastal János* vikárius és kanonok személyében. Kastal is beszámolt a főkirálybíróknak a körülötte zajló eseményekről, főként a Kálnokit érintő ügyekről, és szükség esetén megpróbált eljárni vagy közbelépni a főtiszt érdekében. Ilyen helyzet adódott 1746-ban is, a csíksomlyói ferencesek és Kálnoki közt zajló vita időszakában, amikor a vikárius első kézből tájékoztatta a főkirálybírókat a püspökség ellene tett lépéseiről, és megpróbálta megakadályozni, hogy az egyház elküldje feljelentését az udvarnak.⁴⁷ Kálnoki magas egyházi összeköttetéseiről vall az is, hogy levelező kapcsolatban állt *Sigismund Kollonitz* bíborossal, bécsi érsekkel is,⁴⁸ aki korábban vallási ügyekben a Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis tagja volt.⁴⁹

Kálnoki Ferenc kapcsolati rendszere, korának más magas rangú közszereplőjéhez hasonlóan, nem csupán lokális jellegű volt, hanem Háromszéken, Szébenen és Gyulafehérváron keresztül Bécsig ért. Széken belüli ellenfeleit kevésbé ismerjük név szerint. Közülük a legjelentősebb a már említett Bors Tamás alcsíki főkirálybíró, aki Kálnoki támogatójából válik a főkirálybíró ádáz ellenségévé. Kálnoki levelezéséből tudjuk, hogy családjával sem volt felhőtlen a kapcsolata, egyesek kifejezetten elleneztek főtiszttségét. Széken kívüli ellenzékéből jelenleg mindössze egy személyt ismerünk név szerint, gróf Bethlen Ádámot.⁵⁰

³⁹ Csereit ott találjuk 1742-ben a Gubernium előtt tiltakozó bizottságban, amely a főtisztválasztásra küldendő elnök ellen protestált. Ebben az időben Felcsík egyik assessor volt.

⁴⁰ RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

⁴¹ RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

⁴² RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

⁴³ RNL Harg, Fond 29, II/2, 1.

⁴⁴ RNL Harg, Fond 29, II/18, 1–2.

⁴⁵ RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

⁴⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 7–8.

⁴⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 80; 86.

⁴⁸ RNL Kov, Fond 49/7, 125. A horvát származású Kollonitz 1716-tól (vagy 1717-től) Bécs püspöke, majd 1722-től érsek

1751-ig. Rokonságban állt Kollonics Lipót esztergomi érsekkel is. (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 127; FORGÓ András 2017, 154.)

⁴⁹ TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 44. A bécsi udvarban működő, erdélyi ügyeket tárgyaló és azokban döntő miniszteri konferencia.

⁵⁰ Bethlen Ádámot 1735-ben az országgyűlés a reformátusok közül a harmadik helyen jelölte a rendek elnökének tisztségébe, de akkor még Bornemisza kapta meg a tisztséget (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 109). 1727–1736 között királyi táblai ülnök (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 354). Az 1730-as évek folyamán guberniumi tanácsos is lesz. Az 1740-es években pályája tovább ível föl felé (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 355). 1736-ban Fehér vármegye főispánja lesz (TRÓCSÁNYI Zsolt 1988, 413), később a rendek elnöke (BENKŐ József 1999, I, 144.).

Kettejük viszonyáról Gyulaffi László egyik 1744-es levele tanúskodik, amelyben szó esik egy konfliktusról, amely Bethlen Ádám és a főkirálybíró között zajlott. A kancellár nyugalomra és visszafogottságra intette Kálnokit az ügyben.⁵¹

A Bors Tamással kialakult viszony és ellenségeskedés meghatározta Kálnoki főtiszttségének időszakát, de konfliktusukból számos következtetést levonhatunk a korabeli széki viszonyokat illetően is. Éppen ezért szükséges, hogy részletesebben foglalkozzunk az eseményekkel.

Bors Tamás alkirálybíró „lázdása”

A csíkszentkirályi Bors família előkelő helyet foglalt el Csíkszék középvezető elitjében a 18. század során. Alkirálybírák, nótáriusok, assessorok, országgyűlési követek egyaránt kikerültek a családból. Akárcsak a korszak többi birtokos szereplője, a Borsok is számos konfliktusba keveredtek (családon belül is) vagyonszerzési törekvéseik következtében. Bors Tamás ifjúkorában kezdte közéleti pályafutását. Iskola tanulmányai után rögtön az erdélyi királyi kincstárhoz került cancellaristának (írnoknak), ahol két évet szolgált. Hazatérése után, nagyon fiatalon, alkirálybíróvá választották Alcsíkban.⁵² 1744–45 körül, kapitányi rangban, katonai szolgálatba lépett.

Forrásainkból úgy tűnik, Bors Tamás, mint alcsíki alkirálybíró, az 1742-es főtiszt választáskor Kálnoki mellett foglalt állást, sőt többeket is erre biztatott. Saját szerepéről úgy vallott, mint akinek Kálnoki főkirálybíróását köszönheti.⁵³ A választás részleteinek ismeretében azonban tudjuk, hogy Bors jelentősen eltolta szerepét és jelentőségét. Az egykori támogató azonban rövidesen Kálnoki ellen fordult. A főkirálybíró és Bors Tamás konfliktusát az alkirálybíró személyes sérelme váltotta ki, ugyanis Bors egyik hatalmaskodási perében Kálnoki ellene döntött.⁵⁴ A személyes sérelem mellett a főkirálybíróval szembeni majdnem általánosnak mondható ellenszenv is szerepet játszott Bors Tamás Kálnoki-ellenes megmozdulásában. A Kálnoki halála utáni guberniumi vizsgálóbizottsági jelentésből kiderül, hogy a főkirálybíró számos ellenséget szerzett a székben. Nem csupán egyes személyekkel került ellentétbe, hanem egész közösségek-

kel (pl. csíksomlyói ferencesek) és településekkel (pl. Csicsó és Szereda).⁵⁵ A közhangulatot kihasználva, Bors Tamásnak sikerült személyes sérelméből olyan közösségi konfliktust generálni, amely egészen a bécsi erdélyi udvari kancelláriai körökig terjedt.

Az elmérgesedő konfliktus 1744–45 fordulóján tetézett. Amíg 1744 őszén Kálnoki Szebenben, az országgyűlésen, majd családi birtokán, Kőröspatakon tartózkodott, Bors Tamás szervezkedett és a főkirálybíró ellen hangolta az adófizető községkelyek egy részét. Biális János felcsíki alkirálybíró és Bocskor Mihály levélben értesítette Kálnokit székben történekről. A főkirálybíró és emberei úgy értelmezték az eseményeket, hogy Bors Tamás nyíltan szembe szállt Kálnokival.⁵⁶ Az alkirálybíró azt híresztelte a székben, hogy a gróftól Bécsbe rendelték, ahol tartóztatás várja. Vádlevelet is írt a főkirálybíró ellen, amelyet többekkel aláíratott, majd felküldte Bécsbe a kancelláriához. Úgy tűnik, kancelláriai körökben is támogatókra talált, méghozzá Csató Zsigmond személyében, aki erre az időre minden bizonnyal elfordult Kálnokitól, hiszen azt tanácsolta Borsnak, hogy a vádlevelet a széki birtokos nemességgel is írassa alá ahhoz, hogy eredményt érjen el.⁵⁷

Bors Tamás és támogatói azzal vádolták Kálnokit, hogy igazságtalanul járt el a községkelyekkel szemben, jogtalan közmunkára fogta és saját maga számára dolgoztatta őket, sőt velük építtette udvarházait. Felrótták neki azt is, hogy a katonaság beszállásának megszervezésekor egyes falvakat önkényesen, rokoni alapon felmentett a kvartély alól, mint 1743-ban Csíkkozmást.⁵⁸ Megvádolták a főtisztet, hogy az 2000 forintot sikkasztott el a szék pénzéből. (A pénzügyi visszaéléseket, sikkasztásokat, akárcsak a hatalommal való visszaélést, az 1749-es guberniumi vizsgálat végül megerősítette).

Bors Tamás és köre úgy ítélte meg, hogy Kálnoki előbb-utóbb tönkreteszi a széket. Ezért szerették volna elérni leváltását az udvarnál, ami végül nem járt sikerrel. Az alcsíki vicekirálybíró Kálnokival szembeni fellépése nem csupán a községkelyek körében talált visszhangra, hanem a birtokos nemések egy része (nem tudni pontosan, kik és hányan) is Bors Tamás mellé álltak.⁵⁹ Az alkirálybíró megtagadta a felettesével szembeni engedelmeséget, amiért

⁵¹ RNL Kov, Fond 49/7, 37.

⁵² MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1746/644. ügyirat, 152. csomó, 37363. tekercs.

⁵³ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁵⁴ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/145. ügyirat, 144. csomó, 37359. tekercs. Ifj. Henter Dávid és Bors Tamás közti per tárgya egy medvebőr (?) volt, amelyet az alkirálybíró eltulajdonított Hentertől. Kálnoki hatalmaskodásnak minősítette Bors tettét, illetve azért is elmarasztalta, mivel széki tisztviselő léte-

törvényt segett. Bors értelmezésében Kálnoki csupán pártfogoltjának kedvezett az ítélettel.

⁵⁵ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1750/85. ügyirat, 174. csomó, 37375. tekercs.

⁵⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁵⁷ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁵⁸ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁵⁹ RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

Kálnoki a tisztségéből való leváltással fenyegette meg őt. Bors nyíltan szembe is szállt a főkirálybíróval, megfenyegetve őt, hogy széki támogatói segítségével nem csupán képes lesz megmaradni tisztségében, hanem ő fosztja meg Kálnokit a főkirálybíróaságtól,⁶⁰ több esetben pedig halálosan megfenyegette és szidalmazta a főkirálybírókat.⁶¹ Bors bejárta Alcsík falvait és arra biztatta a közsékelyeket, hogy ne engedjék a főkirálybíróknak őt leváltani, hanem szegüljenek szembe a főtiszt parancsával.⁶² Kálnoki sejtette, hogy magasabb szintről, Bécsből támogatják és bátorítják Bors Tamást, olyan személyek, akik saját kapcsolatrendszeréhez tartoznak.⁶³ Csató állásfoglalását ismerve, a főkirálybíró gyanúja nem volt alaptalan.

A lázadó alkirálybíró jelentős támogatást élvezett a közsékelyek és a nemesség részéről is. (Nem tudjuk, hogy ez a társszékek egészére, vagy csupán Alcsíkra volt érvényes). Kálnoki értelmezése szerint Bors Tamás megvesztegetéssel szerezte a nemesi támogatást (a Bors elleni tanúvallomások szerint volt olyan személy, aki azért támogatta az alkirálybírókat, mert az gyakran itatta égetett borral⁶⁴ – nyilván ez kevés lett volna egy politikai ellenzék kiépítéséhez). Bárhogyan is szerzett jelentős támogatást Bors Tamás, az bizonyos, hogy nyílt szembeszegülés, sőt lázadás veszélye állt fenn a székben 1744 végén.⁶⁵ A főkirálybíró tartott attól, hogy Bors az elégedetlen adófizető közsékelyeket mozgósítani tudja, sőt képes felkelésre, zendülésre bírni őket, ha alkirálybíróaságától megfosztják. Bors megfenyegette Kálnokit, hogyha az leváltja alkirálybírói tisztségéből, akkor a derékszéken a hajánál fogva rángatja ki őt az asztal mellől.⁶⁶

Említésre méltó az, ahogy Bors Tamás vélekedett az alkirálybírói tisztségről. Kálnokival szemben ő azt vallotta, hogy a vicekirálybíró nem függ szolgálai módon a főkirálybírótól, hiszen annak mindössze „tiszttartója”⁶⁷ és tisztársa („Nékem nem úr Kálnoki Ferenc, hanem csak tisztársam”).⁶⁸ Bors úgy hitte, ha a nemesek és a közsékelyek többségének támogatását bírja, akkor még a főkirálybíró se válthatja le. A tisztségek ilyen nézőpont szerinti értelmezése kétségbe vonta a főkirálybíró széken belüli teljhatal-

mát, korlátozva annak befolyását, megosztva a lokális hatalomgyakorlást a helyi elittel. E nézőpontból kétségtelenül a főkirálybírói tisztség régi, a helyi elitre épülő értelmezése köszön vissza. Kissé anakronisztikusan hat egy olyan időszakban, amikor a főtisztek már a központi hatalom képviselőinek számítottak. Kálnoki ezzel szemben úgy vélte, hogy az országos főtisztek (akiket felcsillanó rendi tudattal a mágnások közé sorolt) számára nagyon fontos, hogy keményen, ellentmondást nem tűrve gyakorolják hatalmukat, és ne engedjék a rangban és tisztségben alattuk lévőknek, hogy kétségbe vonják „autoritásukat”. Kálnoki hatalomgyakorlási módjáról sokat elmond, hogy Bors Tamás egy alkalommal „somlyai kiskirálynak” nevezte őt.⁶⁹ Tanúk szerint a főkirálybíró valóban a szék királyának mondta magát, a királynőt pedig anyjának nevezte.⁷⁰ A gróf úgy gondolta, hogy azért van sok ellensége, mivel hűségesen szolgálja az uralkodót. Az udvar parancsait, valamint a Bécs iránti kötelezettségeket azonban csak kemény kézzel lehet végrehajtani („Ófelsége szolgálatát [...] nem vihetjük pedig végbe, hacsak nem keménykedünk”).⁷¹ Kálnoki sérelmezte azt a székben lévő mentalitást is, hogy egyesek számára a főkirálybíró parancsa nem jelentett többet, „mint az perceptoré” (adószedő). Egy családtagjának írt bizalmas levelében Kálnoki úgy fogalmazott, hogy már belefáradt a főtisztséggel járó kellemetlenségekbe és abba, hogy sokan „csak annyit gondolnak velük [a főkirálybírókkal – szerz. megj.], mint az falusbíróval.”⁷²

Bors Tamás nyilatkozatait vizsgálva (amelyeket az 1745. februári–májusi tanúvallatások alapján ismerünk) sokkal inkább egy kapkodó kalandor képe tárul elénk, mintsem egy céltudatos politikai szereplőé. Alkirálybíróként Bors olyan kijelentést is tett, miszerint Erdélyben nem értékeli képességeihez mérten, ezért felajánlja szolgálatait a királynőnek, de ha így sem kap kapitányi rangot a hadseregben, akkor átszökik a poroszokhoz vagy a franciákhoz.⁷³ Egy ilyen kijelentés súlyosnak bizonyulhatott a Poroszország és Franciaország ellen (is) vívott örökösödési háború időszakában. Kálnoki felhasználta ellenfele ellen saját kijelentéseit, hogy bevádolja és hiteltelenítse őt

⁶⁰ RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

⁶¹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁶² MNLOL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁶³ RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

⁶⁴ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁶⁵ RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

⁶⁶ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁶⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁶⁸ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁶⁹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

⁷⁰ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/513. ügyirat, 147. csomó, 37360. tegercs.

⁷¹ RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

⁷² RNL Kov, Fond 49/7, 186–187.

⁷³ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tegercs.

a gubernátor előtt. A gróf vallási oldalról is próbált fogást találni Bors Tamáson, amikor azzal vádolta a kormányzó előtt, hogy nem is igaz katolikus, mivel a felmutatott (és átlényegült) ostyát nem Krisztus testének tekintette, hanem egyszerű ostyának.⁷⁴

A Bors Tamás szervezkedésével kapcsolatos gyanút az is súlyosbította, hogy 1744 novemberében Kálnoki csíksomlyói udvarháza kigyulladt és jelentősen megrongálódott. Gyújtogatást gyanítottak, sőt gyanúsított is volt az ügyben, aki a főkirálybíró személyes rosszakarója, ellensége lehetett.⁷⁵

Kálnoki, hogy megelőzze a lázadást vagy Bors Tamás szökését, javasolta a gubernátornak, hogy a renitens alkirálybíróat fogják el és zárják a szeredai vagy a brassói várba. Erre már korábban felhatalmazást is adott Haller, azonban Kálnoki attól tartott, hogy a szeredai parancsnokság nem fog neki engedelmessé válni, magasabb utasítást várva. Ezért kérte a Gubernium közbenjárását, amit meg is kapott.

Kálnoki Ferenc 1745 január 11-én derékszéket hívott össze azzal a feltett szándékkal, hogy Bors Tamást elmozdítja tisztségéből. Az alkirálybíró jelentette fenyegetés realitását az is alátámasztja, hogy Haller János kormányzó valóban intézkedett a főhadparancsnoknál a katonai védelem ügyében, ugyanis a derékszéken 30 fegyveres rác katonát biztosította a rendet és a főkirálybíró személyes védelmét.⁷⁶ Szükség is volt a katonai jelenlétre, hiszen ez hiúsította meg a Bors Tamás és támogatói nyílt lázadását. A helyzet valóban kiélezett lehetett, ugyanis az alkirálybíró lőfegyvert vitt magával a derékszékre, arra készülve, hogy rálő a főkirálybíróra, amennyiben az katonai erőt alkalmaz vele szemben.⁷⁷ A fegyveres összecsapás végül elmaradt, Bors Tamás pedig kénytelen volt meghajolni Kálnoki akarata előtt, aki elmozdította őt alkirálybírói tisztségéből, helyére pedig búzásbesenyői Horváth Józsefet, egykori alcsíki assessort tette.⁷⁸

Bors Tamás leváltása után is folytatta a főkirálybíró elleni szervezkedést és vádaskodást. Kálnoki nem érte be Bors leváltásával, hanem 1745 februárjában nyomozást és tanúkihallgatást rendelt el ellene,⁷⁹

majd feljelentette a Guberniumnál.⁸⁰ Ezzel párhuzamosan pert is indított ellene az alcsíki viceszéken rágalmozás és gyalázkodás vádjával.⁸¹ Bors mindent megpróbált, hogy ügyét mentse. Miután megkapta a Guberniumtól az ellene szóló vádpontokat, hogy védelmét előkészítse, tanúkihallgatásokat kezdett a főkirálybíró ellen,⁸² saját maga állítva össze a kérdőpontokat. Megpróbálta az ügyében ítélező assessorokat és az alkirálybíróat is eskü alatt tanúvallomásra bírni, de Kálnoki leállította a kihallgatásokat.⁸³ A Gubernium is elítélte az eljárást, mivel törvénytelen volt ugyanabban az ügyben tanúként és bíróként is szerepelni.⁸⁴ Bors a tiltást úgy értelmezte, hogy nem engedik védelme előkészítését, törvényes jogában gátolják és megtiltják igazsága keresését (*ius ligatum*).⁸⁵ A letett alkirálybíró megpróbálta egy névtelen levélben is bevádolni Kálnokit a Gubernium előtt,⁸⁶ a Főkormányzóság azonban nem adott hitelt ennek, sőt egyre inkább a főkirálybíró pártjára helyezkedett. Nem tudni pontosan, mikor, de feltehetően az ellene induló perek időszakában, Bors Tamás, kapitányi rangban, katonai szolgálatba lépett. Tettét mind Kálnoki, mind a Gubernium úgy értékelte, hogy Bors a felelősségre vonás elől igyekszik menekülni. Kálnoki azonban távollétében is folytatta ellene a viceszéki pert. 1745 júniusában Bors a hadsereggel már Kendőlőnán tartózkodott, azonban a katonai köteléket ott hagyva, kénytelen volt hazatérni Alcsíkba, hogy a főkirálybíró, távollétében ítéletet hozva, ne hagyja birtokait. Bors kérte a Guberniumot, hogy neki, mint katonai szolgálatot teljesítő tisztnek, biztosítsanak védelmet Kálnokival szemben. Amennyiben ezt nem kapná meg, hozzátartozóival együtt kénytelen lesz elhagyni Csíkot és külföldre menekülni.⁸⁷

Végül 1745. június 26-án a Gubernium közölte döntését és rendelkezését Bors Tamás ügyében. Egyértelműen a volt alkirálybíró ellen foglalt állást, elmarasztalva őt a főkirálybíróval szembeni magatartása, lázítása és az engedelmesség megtagadása miatt. A gubernátor tehát kiállt Kálnoki mellett, ami nem csupán a személyes kapcsolatnak tudható be. A Főkormányzóság elfogadhatatlannak tartotta, hogy

⁷⁴ RNL Kov, Fond 49/7, 51.

⁷⁵ RNL Kov, Fond 49/7, 45.

⁷⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 52.

⁷⁷ MNLOL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. Ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁷⁸ RNL Kov, Fond 49/7, 52.

⁷⁹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁰ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/246. ügyirat, 145. csomó, 37359. tekercs.

⁸¹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. Ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁸² MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó,

37359. tekercs; MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/246. ügyirat, 145. csomó, 37359. tekercs.

⁸³ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁴ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/246. ügyirat, 145. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁵ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁶ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/390. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs; MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/246. ügyirat, 145. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁷ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. Ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

egy uralkodó által kinevezett és beiktatott főtiszttel szemben megtagadják az engedelmességet, sőt lázításnak ellene. Az alkirálybíróval szembeni fellépéssel a Gubernium példát akart statuálni a „nyughatatlan elmék” számára. Bors Tamás kapitányként a hadsereg kötelékében állt ugyan, de ez sem mentesíthette őt a büntetés alól.⁸⁸ Június 27-én a Főkormányzék utasította a pénzügyi főigazgatót (*fiscalis director*), hogy küldjön vizsgálóbizottságot Csíkszékbe, amely végezzen nyomozást és tanúkihallgatást Bors Tamás ügyében, majd járjon el törvény szerint a volt alkirálybíró ellen.⁸⁹ Nem tudjuk, hogy miért a pénzügyigazgatóságot bízta meg a Gubernium a Bors Tamás elleni nyomozással és fellépéssel, de feltételezzük, hogy pénzügyi visszaélésekkel is megvádolták a megbuktatott vicekirálybírókat.

A guberniumi vizsgálat és nyomozás 1745 őszéig tartott, amely idő alatt Haller főkormányzó Bors Tamásnak is lehetőséget adott, hogy a Kálnokival szembeni panaszait és vádjait előadja, és írott formában is benyújtsa a Főkormányzék elé. Bors, az alkalmat megragadva, hosszasan sorolta a főkirálybíróval szembeni vádakát, amelyek azért jelentősek, mivel utólag, a Kálnoki halála utáni guberniumi vizsgálat során, szinte teljes egészében igaznak bizonyultak. Ezek szerint Kálnoki nemcsak elsikkasztotta a közpénzeket, hanem hatalmával is visszaélt, számos esetben törvénytelenül járt el és hatalmaskodott. Ingyen, saját szolgálatára kényszerítette az adózó rendet, nem ritkán 10–15 napig is magának dolgoztatva az embereket. Az engedetlenek állatait elhajtotta, és éheztetve fogva tartotta azokat. Rövid idő alatt két udvarházat is építtetett, az egyiket a község ingyenes közmunkájával. Szintén ingyenes közmunkával építtetett kőpincés fogadót, jobbágyainak házat, valamint hatvan lónak való istállót. A szükséges építőanyagot szintén ingyen szerezte be, kizsarolva, lefoglalva, bírság és elkobzás által. A legnagyobb mezei munka időszakában a saját birtokain dolgoztatta a szabadrendűeket. Éjszakánként közsékkelyek közül három ört rendelt udvarházához. Az őrszolgálatot megtagadók házához katonákat küldött, akik feléltek és elvittek minden mozdíthatót. Önkényesen vetett ki adókat és mentett fel személyeket az adó alól. Felcsíkon idegent helyezett tisztségbe a helyiek mellőzésével, a széki választás ellenére, továbbá új eljárásokat vezetett be önkényesen a székben. Olyan bírságot is kitalált és kiszabott, ami nem is létezett a széki szabályrendben,

mint például a „sárbírság”, amit azokon a településeken hajtott be, ahol az országút sáros volt. Szintén önkényesen hozott ítéletet a derékszéken, nem tűrve az ellentmondást, ítélethozatalakor az assessoroknak is megtiltotta a szavazást. Bors Tamás, miután elsorolta a Kálnokival szembeni összes panaszt, az ellene felhozott vádakkal szemben ártatlannak vallotta magát.⁹⁰

November 26-án gubernátor úgy rendelkezett, hogy ítéletet csak mindkét fél jelenlétében hoznak. Ezért 1745 karácsonya utáni hétre Bors Tamást és Kálnoki Ferencet is Szebenbe, a Gubernium elé idézték. Az ítélet kimondásáig pedig büntetés terhe mellett megtiltották a főkirálybíróknak, hogy tovább folytassa a Bors elleni széki nyomozást és pert.⁹¹

Az 1745 decemberében kimondott guberniumi ítéletet csak részben ismerjük. A Főkormányzék megfosztotta Bors Tamást kapitányi rangjától,⁹² majd Kálnokival szembeni bocsánatkérésre utasította. Bors alázas bocsánatkérő levelet írt a főkirálybíróknak, elítélve tettét és magatartását, majd a főkirálybíró „életfogytiglani alázas szolgájának” nevezve magát.⁹³ Kálnoki szándékával ellentétben, a Gubernium nem találta Bors Tamást bűnösnek, sem felségsértés, sem istenkáromlás vádjával. Ebben az esetben halálbüntetésre számíthatott volna, azonban forrásaink szerint szabadságát sem veszítette el. Széki szinten viszont nem vált semmissé a Bors ellen folytatott per, hanem a Gubernium ítélete és elmarasztalása alapján közönséges gonosztevő (*publicus malefactor*) elleni, főbenjáró ítéletet (*capitalis sententia*) hoztak a derékszéken. Az ítélet jogerősen bekerült a derékszéki jegyzőkönyvbe. A főkirálybíró és az assessorok azonban törvénytelenül jártak el, mivel az ítéletet Bors törvénybe idézése nélkül hozták. Nem engedték meg neki azt sem, hogy a váddal szemben védekezzen, vagy az ítéletet tartalmazó protocollumot kézbe vegye. A Csató Zsigmond köréhez tartozó Cserei János, assessorként jelen volt az ítéletet kimondó derékszéken. Úgy tűnik, Csatóhoz hasonlóan Cserei is eltávolodott Kálnokitól, mivel Bors Tamás rá hivatkozott a Gubernium előtt, mint akitől megbízható beszámolót kaphatnak a törvénytelen eljárásról. A közönséges gonosztevőkre halálos ítélet várt, ezért Bors Tamás a Guberniumhoz fordult segítségért. Magánúton kérte a Főkormányzék közbenjárását, mivel a szék nem engedte meg számára a derékszékről való törvényes fellebbezést. A Gubernium végül közbe lépett, bekérte a derékszéki

⁸⁸ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. Ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁸⁹ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/391. ügyirat, 146. csomó, 37359. tekercs.

⁹⁰ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1745/513. ügyirat, 147. csomó, 37360. tekercs.

⁹¹ MNL OL, F 46, Acta Generalia., 1745/513. ügyirat, 147. csomó, 37360. tekercs.

⁹² MNL OL, F 46, Acta Generalia., 1746/644. ügyirat, 152. csomó, 37363. tekercs.

⁹³ RNL Harg, Fond 27, VII/42.

jegyzőkönyvet, valamint közölte a székekkel, hogy a Bors ügyében hozott főkormányászéki ítélet alapján hiba volt a fent leírt módon eljárni.⁹⁴

Bors Tamás ügyét még sokáig napirenden tartották Bécsben Kálnoki Ferenc ellenségei. Kálnoki Antal még 1747 nyarán is arról számolt be öccsének, hogy magas rangú miniszterek előtt nyíltan gyalázták és vádolták a főkirálybíró a Bors-ügy, valamint a ferencesekkel szembeni eljárása miatt.⁹⁵

Konfliktus a csíksomlyói ferences-renddel

Kálnoki Ferenc főkirálybíró-sága konfliktusokkal terhelt időszak volt. A Bors Tamással szembeni küzdelemből ugyan győztesen került ki, a ferences-renddel szembeni fellépése azonban nemcsak politikai kudarc volt, hanem az egyházat és a Guberniumot is személye ellen fordította.

Az adózás nehézségei, az örökös pénzügyi deficit állandó jellemzője volt e korszaknak. Kálnoki előtt is mindegyik főkirálybíró számára megoldhatatlan kihívást jelentettek a pénzügyek, amelyek a korszak gazdasági, társadalmi, jogi és adóügyi viszonyai miatt egyenetlenek voltak. Kálnoki megpróbált változtatni a széki adózási viszonyokon, lépése azonban sokak tiltakozását kiváltotta. Az adózó rétegek súlyos terheinek okát a számos felmentettben (*exemptus*) látta. Minden faluban több olyan személy élt, akik különböző jogállásra vagy szolgálataira hivatkozva nem vették ki részüket a közös adózásból.⁹⁶ Ezt az állapotot próbálta megváltoztatni Kálnoki, azonban olyan régi kiváltságokhoz is hozzányúlt, mint a somlyói ferenceseknek szolgáló konfráterek adómentessége. A konfráterek módosabb szabadszékelyek voltak, akik különböző szolgálatokkal és adományokkal támogatták a ferences rendet. Kálnoki károsnak ítélte, hogy a vagyonos (akár tizenkét vonó marhával bíró) gazdák adómentesek voltak, míg a terheket a gyengébb anyagi helyzetűek viselték. Volt eset, hogy egy konfráter házas fiait is maga mellett tartotta, saját portáján, így ők is mentesültek az adózás alól.⁹⁷ Ez volt az adómentesség megszüntetésének hivatalos indoklása, amelyet Kálnoki a Gubernium elé tárt. Ugyanakkor azt is állította, hogy nem célja a konfráteri rendszer felszámolása, csupán a visszaélések megszüntetése, amihez a ferences rend tartományfőnöke is hozzájárult.⁹⁸

Ezen lépése azonban már az egyház tiltakozását is kiváltotta. Az erdélyi püspökség fel is lépett a fő-

királybíró eljárása ellen, Bécsben is tiltakozva ellene. Mindezek hatására Kálnokinak visszakoznia kellett. A Gubernium is utasította a széket, hogy állítsák vissza a konfráterek adómentességét. A Főkormányászné parancsát a székgyűlés 1745. december 6-án tárgyalta Csíksomlyón. A gyűlés Kálnoki mellett foglalt állást, tiltakozva a Gubernium rendelete ellen. A széki szabadság megsértésének tartották a Főkormányászné utasítását, és kérték a Guberniumot, hogy vegye figyelembe a szék több rendbeli kérelmét és állásfoglalását az ügyben. Ugyanakkor kérték a főkirálybíró, hogy folytassa megkezdett eljárását (értelemszerűen a konfráterek kapcsán), és a szék költségén küldjön meghatalmazott követet, aki a szék álláspontját képviselje – nem derül ki, hogy a Guberniumnál, a püspökségnél vagy Bécsben.⁹⁹ Végül az ügy Bécsig jutott, majd uralkodói vizsgálat indult, amely során visszaállították a konfráterek (és közvetett módon a szerzetesek) kiváltságait.¹⁰⁰

Kálnoki Ferenc konfliktusa a csíksomlyói szerzetesekkel nem csupán a konfráterek megadóztatása körüli ügyből fakadt. Jelentős gondot okoztak a szék vezetőségének a csíksomlyói iskolában tanuló seminarista diákok is. Az iskolai fegyelem oly mértékben fellazult, hogy a diákok ellenőrzés és számonkérés nélkül jártak ki a szemináriumból a környező falvakba, akár éjszakánként is. Mindez komoly veszélyt jelentett a közbiztonságra nézve, ugyanis az ifjak erőszakos cselekmények sorát hajtották végre. Kálnoki Ferenc részletesen beszámol egyik levelében a diákok garázdálkodásairól. Sokszor útonálló módjára rátámadtak a falubeliekre, megverték, kifosztották őket. Egy alkalommal a szék hajdúját is elfogták, megverték, a szemináriumba vonszolták, ahol megsegényítésként a kemence alá kényszerítették. A diákok rendszeresen bejártak a környező vásárokra, ahol rendbontásokat okoztak, verekedéseket kezdeményeztek, sőt még a vásárpénzt is elorozták. Volt eset, amikor a közelben lévő császári katonaságnak kellett közbelépnie, és egy időre bezárni néhányat a hangadók közül. Kálnoki személyesen látogatott el a ferences kolostorba és vont a felelősségre a rendfőnököt, aki azonban nem tudott, de nem is mert, erőlesen fellépni a diákokkal szemben. A főkirálybíró azzal vádolta meg a szerzeteseket, hogy nemcsak elmulasztják a diákok fegyelmezését, hanem még ők bujtogatják őket a különböző erőszakos tettekre.¹⁰¹ Az ügyet a széki országgyűlési követek az erdélyi diéta elé vitték, azonban a főkirálybíró és a csíksomlyói

⁹⁴ MNL OL, F 46, Acta Generalia, 1746/644. ügyirat, 152. csomó, 37363. tekercs.

⁹⁵ aRNL Kov, Fond 49/7, 151–152.

⁹⁶ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁹⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁹⁸ RNL Kov, Fond 49/7, 186.

⁹⁹ RNL Harg, Fond 27, VII/22, 1.

¹⁰⁰ ENDES Miklós 2013 (1938), 355.

¹⁰¹ RNL Kov, Fond 49/7, 192–195.

szerzetesek közötti konfliktust nem sikerült feloldani. Kálnoki egész főkirálybíróságát végig kísérte az ebből fakadó feszültség.

A széki adminisztráció

Kálnoki határozottan kézben tartotta a szék irányítását. A hivatalos és magánlevelezésekből egyaránt egy olyan főtitst képe tárul elénk, aki törvényhatóságának minden ügyére igyekezett figyelmet szentelni, sőt mindenről személyesen rendelkezni. Mindez tökéletesen illett a főkirálybírói hivatalról vallott felfogásrendszerébe. Igyekezett a legapróbb részletekről tudomást szerezni és intézkedni, saját maga határozza meg a modus operandit. A legapróbb részletekre kiterjedő figyelem egyik példája az 1744 augusztusában tomboló háromszéki marhavész elleni védekezés megszervezése. Kálnoki lezáratta az Alcsíkkal érintkező határszakaszt, elrendelte a szekerek szigorú átvizsgálását, a marhacempészek elfogatását és a behozott állatok lelövését. A strázsák munkájának ellenőrzésére pedig időközönként, váratlanul felbukkanó, cirkáló ellenőröket rendelt.¹⁰²

Személyesen és aprólékosan rendelkezett a társzések közötti adóleosztás összeállításáról is, utasítva a vicebíró, hogy csak olyan személyeket küldjön Somlyóra, akik ennek kiszámítására alkalmasok.¹⁰³

Komoly problémaként merült fel a moldvaiak havas foglalása is, ami visszatérő ügy a 18. századi forrásokban. 1748 júniusában, a gyergyóiak panasa szerint, a moldvaiak egészen Borszékig hatoltak. A határvédelem és a hegyi átkelők felügyelete nem volt kellőképpen megoldva és biztosítva. A plájász¹⁰⁴ rendszer nem tudta ellátni hivatott feladatát, amit az ismétlődő határsértésekről szóló jelentések és panaszok is bizonyítanak. Kálnoki is többször rendelkezett a plájászok és a határvédelem ügyében, de érdemi változás nem történt. Emiatt szigorúan elmarasztalta a vicetiszteket, és magához rendelte a plájász bírókat mindenik székből. A határellenőrzés elégtelen volta miatt a moldvaiak szabadon jártak-keltek a határon, anélkül, hogy feltartóztatták volna őket, és könnyedén foglaltak el erdőrészeket. Kálnoki akasztófával fenyegette meg a munkájukat hanyagul végző határőröket. Némely székből, főként Gyergyóban, moldvai románok telepedtek le a határ menti övezetekbe, ahonnan szabadon mozogtak. Kálnoki elrendelte, hogy ezeket az embereket távolítsák el a székből minél hamarabb.¹⁰⁵

A főkirálybíró a piricskei és a gyimesi átkelők ügyével is foglalkozott. A Gubernium érdeklődött a piricskei és gyimesi passusok építése iránt. Kálnoki megparancsolta a tiszteknek, hogy keressék meg azokat a dokumentumokat, amelyekkel bizonyítani tudják, hogy a vámházakat és karanténokat vagy a hadsereg, vagy a kamara építtette, hogy azok karbantartása és újjáépítése ne a székre háruljon.¹⁰⁶

Az unitus (görög katolikus) papokat is összeíratta Kálnoki, és sürgette a késlekedő tiszteket az összeírás megküldésére. A főkirálybíró elégedetlen volt a vice-tisztek munkájával, a parancsok végrehajtásával. Korholta az alkirálybírókat, hogy a közügyek helyett magánügyeikkel foglalkoznak.¹⁰⁷

Kálnoki prioritásként kezelte az országos rendeletek betartását, az adók pontos és időbeni kivetését, valamint behajtását, ahogy ő nevezte, „Őfelsége szolgálattját”. 1748 decemberében még a karácsonyi ünnepek előtti két-három napra is székgyűlést rendelt el, hogy az adót időben le tudják osztani és elkezdődessen a behajtás. Ha kellett, vasárnap is ülésezett és dolgozott a székgyűlés. A főkirálybíró azt is megszabta, hogy már korán reggel el kell kezdeni a munkát, és addig nem fejezheték be a gyűlést, amíg a kitűzött feladatokat meg nem oldották.¹⁰⁸ Ez a Bethlen-féle adórendszer kialakításának előmunkálati időszaka volt, amely új típusú adóösszeírásokat és eljárásokat igényelt. Mindez nemcsak több időt vett igénybe, de bonyolította is a széki tisztek feladatát. Az új szempontok szerinti adóösszeírás (személyre, vagyonra, jövedelemre) nehezen haladt Csíkszékben. Bármenynyire is szigorúan fogta Kálnoki a széki tiszteket, a korabeli viszonyok és a távolság miatt akadozott az adminisztráció. Így fordulhatott elő, hogy az év végén a főkirálybíró még nem tudta, hogy Kászonban legalább nekifogtak-e a conscriptionnak (adóösszeírásnak). Azt mindenesetre fenyegetően kikötötte, hogy az fogja megfizetni a kiesett adóösszeget, aki elmulasztja időben végrehajtani a rábízott feladatokat.¹⁰⁹

A főkirálybíró minden igyekezete ellenére az adóügy egy örökös problémaforrás maradt. Arra is volt példa, hogy a kancellárnak maga Kálnoki panaszolta be a széket a nagy adóhátralékok miatt. 1744–45 körül a hátralékok miatt alakult ki konfliktusos helyzet a főkirálybíró és a széki tisztek között. Az is problémaforrás volt, hogy az adó másfélszeresére növekedett az előző évekhez képest. Kálnoki tartott attól, hogy az adózó tömeg mozgolódnai és lázadni kezd a növekvő terhek miatt. Baljóslatú jel volt, hogy

¹⁰² RNL Harg, Fond 27, VII/10.

¹⁰³ RNL Harg, Fond 27, VII/10.

¹⁰⁴ A plájászok civil határőrök voltak, akik a helyi falusi lakosságból kerültek ki. Szolgálatuk ellenértékéért adómentességet és más szolgáltatások alóli felmentést (*exemptio*) élveztek.

¹⁰⁵ RNL Harg, Fond 27, VII/46.

¹⁰⁶ RNL Harg, Fond 27, VII/46.

¹⁰⁷ RNL Harg, Fond 27, VII/46.

¹⁰⁸ RNL Harg, F 29, II/6, 1–2.

¹⁰⁹ RNL Harg, F 29, II/6, 1–2.

jóval az adó kivetése után sem sikerült az adószedést megkezdeni. Ezt a helyzetet csak súlyosbította Bors Tamás renitens tevékenysége.

A plájások és harmincadosok körül is folytatódtak a bonyodalmak. Eziránt Gyulaffi kancellár javasolta, hogy a diéta során a székely rendek külön tanácskozzanak a kérdéstről, megvizsgálva a plájász és harmincados¹¹⁰ rendszer egykori működését, és ahhoz igazítsák a dolgokat. Főként a harmincadosokkal volt jelentős konfliktusa a széknek, mivel azok saját jobbágyaiként kezelték a plájásokat, akiket saját kényük-kedvük szerint, saját céljaikra használtak. Emellett a csíki vagy gyergyói harmincados olyan ügyben is bíraskodott és büntetett, mint a vérbírság, amelyhez pedig semmi törvény adta joga nem volt. A kancellár is elítélte a fennálló helyzetet, ezért javasolta, hogy a kincstartóhoz kell fordulni, mivel annak közvetlen fennhatósága alatt álltak a harmincadosok. Ha a kincstartónál nem érnek célt, a Guberniumhoz, ha ott se járnak sikerrel, akkor a bécsi kormányzervekig kell fellebbezni az ügyet.¹¹¹

Kálnoki Ferencben a bécsi udvar egy olyan lokális hatalmi tényezőt és szövetségest talált, aki biztosította az állam legfontosabb érdekeinek érvényesülését a törvényhatóságban. A széknek küldött utasításaiból láthatjuk, hogy gyakorlatilag teljhatalma volt a székgyűlés fölött. Nemcsak a székgyűlések helyét és idejét szabta meg, hanem az ott tárgyalandó kérdéseket, a munka célját, irányát, a prioritásokat. Kétségtelenül jó szervező volt, átlátta a szövevényes ügyeket, legyenek azok jogi, bíraskodási kérdések vagy éppen az adórendszer körüli bonyodalmak. Utasításaiban előre rendelkezett a lehetséges kérdések, nehézségek megoldásáról és megszabta a követendő irányt. A diétára küldendő követek személyét és utasításait is meghatározta, ami egyébként kifejezetten a székgyűlés feladata volt, természetesen a főtiszt hozzájárulásával. Korábbi főkirálybírók esetében azonban megfigyelhettünk olyan eseteket, amikor a követek megválasztását és az utasítások kidolgozását teljesen a székgyűlésre bízták.¹¹² Az 1748 végén megtartott székgyűlés esetében kijelenthetjük, hogy az idő rövidsége, illetve az adó leosztása mindenképp álló prioritást élvezett. Kálnoki ezért nem akarta, hogy a gyűlés kevés idejét a követválasztással és utasítások megvitatásával töltsse. Eldöntötte helyettük a kérdést. Mivel a korábbi diétán résztvevő követutasításokból semmi sem valósult meg, ezért megparancsol-

ta, hogy ugyanazt az utasítást adják ki újra, illetve ugyanazok a követek utazzanak Szebenbe az országgyűlésre.¹¹³ Eljárásából egy olyan főtiszt képe tárul elénk, aki a kor abszolutisztikus mintáiból merítve vezette le saját autoritását. Nem ő volt az egyetlen főtiszt kortársai közül, aki az abszolutisztikus minták felé hajlott. Kortársa és vetélytársa, Udvarhelyszék főkirálybírája, id. Daniel István is hasonló autoriter allűrökkel bírt.¹¹⁴

Kálnoki Ferenc 1748 végén, betegeskedve, Medgyesen tartózkodott. Egyre romló egészségi állapota miatt nem vállalhatta a Medgyes és Csíksomlyó közötti út fáradságait, ezért nélküle kellett székgyűlést tartani. Helyettesnek Baló József gyergyói alkirálybíró-t nevezte ki. E lépést csak abban az esetben tehetette meg jogszerűen, ha a székgyűlés nem tárgyalt peres ügyet, mivel olyankor elengedhetetlen lett volna a főkirálybíró jelenléte.¹¹⁵ Az 1748. december 21-én tartott székgyűlésen a falvak szabad, adózó lakossága, a közszekelyek is képviseltették magukat falus bírójuk és két falustársuk személyében (*in tertio se*).¹¹⁶ Erre már korábban is volt példa. Az 1744-es év egyik székgyűlésén bemutatták (*publicálták*) a Zöld család armálisát, azonban az „adózó rend” tagjainak (lófők és közszekelyek) egy része tiltakozott.¹¹⁷ Egy korábbi megállapításunkat módosítva,¹¹⁸ kijelenthetjük, hogy a 18. század közepén nemhogy a lófők, de még a közszekelyek se szorultak ki teljesen a székgyűlésekről, illetve a széki hatalomgyakorlásból. Mivel ebben az időszakban a székgyűlések legfontosabb feladata az adó leosztása, ezért a falvak közösségét legjobban ismerő falus bírák jelenléte elengedhetetlen volt.

Kálnoki halála után – a „difficultas Kálnokiana”

1749 nyarának végén vagy szeptember elején, régóta tartó betegeskedés után, meghalt Kálnoki Ferenc főkirálybíró, hatalmas adósságokat hagyva maga mögött. Emellett számos visszaélésre is sor került főtisztsége során. Forrásainkból kitűnik, hogy a főtiszt magaviseletével és hivatali eljárásaival is ellenszenvet, ellenséges érzületet váltott ki a székben. A visszaélések, panaszok és adósságok kivizsgálására a Gubernium háromtagú vizsgálóbizottságot küldött ki Székely Elek, királyi táblai assessor, ákosfalvi Szilágyi Sándor és Pilder Efraim kőhalomszéki királybíró személyében. A bizottság vezetésével Székely Eleket bízták meg. Mivel a felhalmozódott adósság

¹¹⁰ A harmincadosok vámtisztek voltak, akik a kereskedelmi vámot (harmincadot) beszedték a határátkelőkön lévő vámhivatalokban.

¹¹¹ RNL Kov, Fond 49/7, 37.

¹¹² SZÁSZ Hunor 2017, 360–361.

¹¹³ RNL Harg, F 29, II/6, 2.

¹¹⁴ EGYED Ákos – HERMANN Gusztáv Mihály – OBORNI Teréz (szerk.) 2016, 381.

¹¹⁵ RNL Harg, F 29, II/6, 1–2.

¹¹⁶ RNL Harg, F 29, II/6, 1.

¹¹⁷ RNL Kov, Fond 49/7, 45.

¹¹⁸ SZÁSZ Hunor 2017, 374.

nagy részét állami pénzek tették ki, a bizottságba az erdélyi főszámvevő hivatal is kiküldte saját emberét, tekerőpataki Gáborffy István *exactoratus adjunctus* (számvevőségi segéd). A Gubernium utasította a bizottságot, hogy hallgassák ki a sértetteket, vezessenek naponta jegyzőkönyvet mindenről, majd Szent Márton ünnepéig (november 11.) küldjék el a jelentést a Guberniumnak, amelynek tartalmaznia kell a bizottság véleményét is.¹¹⁹

A comissio Csíksomlyóra szállt ki, a Kálnoki udvarházhoz, ahol megkezdték a tanúk kihallgatását.¹²⁰ Úgy tűnik, az adósságok és anyagi visszaélések fejében a somlyói Kálnoki birtokot a Gubernium lefoglalta. E lépés tiltakozást váltott ki az örökösökből. A Kálnokiak mellett az Apor família is a legközelebbi örökösökhöz tartozott, ezért tiltakoztak a Gubernium előtt a somlyói birtokok lefoglalása ellen.¹²¹ Kálnoki Ferenc, Csíkszék utolsó főkapitányának, Kálnoki Ádámnak volt a fia. Mivel a somlyói birtokot a családba Ádám édesanyja, Lázár Erzsébet hozta, ezért azt nőági hozománybirtoknak tekintették. A Csíkszékben lévő, korábban szárhegyi Lázár birtokok 1680-ban oszlottak meg Lázár Ferenc és Lázár Erzsébet között. Utóbbi ekkor kapta (mintegy megkésített hozományként) többek között a csíksomlyói majorságot és a vele járó udvarházat.¹²² A női ág hozományaként számon tartott birtokok pedig megoszlottak Kálnoki Ádám lánytestvérei között. Borbála Apor Péter felesége lett, így került az Aporok kezébe a somlyói birtok egyik része. A másik birtokrészt, Zsuzsanna örökségét, az udvarházzal együtt, unokaöccse, Kálnoki Ferenc szerezte meg (az Aporok szerint nem a legtisztább körülmények között). Mivel ez a birtokrész a nőágot illette, igényt tartott rá Apor József, János, László és Anna is.¹²³ A Kálnoki család végül átvállalta a volt főkirálybíró tartozását, így az örökséget is átvehették. A felhalmozott tartozások és kamataik viszont olyan nagyok voltak, hogy a család még 1794-ben is törlesztett.¹²⁴

Haller János administratorsága (1749–1750)

1749 szeptemberében Kálnoki már halott volt, de a székgyűlés csak október 6-án kérte fel Haller János gubernátort, hogy a főtisztviség betöltéséig legyen a szék *administrato*r. Mivel 1725–34/36(?) között Haller már volt csíki főkirálybíró, így a helyi

viszonyokat meglehetősen jól ismerte. A felkérésre írt válaszából kiderül, hogy Haller kormányzóként is kötődött a székhez, így a felkérést elvállalta. Mivel gubernátori tisztségéből fakadóan a közügyek lefoglalták, ezért kilátásba helyezte, hogy esetleg más nevez ki maga helyett, ha úgy látja, hogy nem képes megfelelően ellátni a szék igazgatását.¹²⁵ Első intézkedéseként széki inspector commissariuszá (felügyelő biztos) nevezte ki bánkfalvi Kovács Tamást.¹²⁶ Egyelőre nincs tudomásunk arról, hogy más nevezett volna ki administratornak maga helyett. Az év októberében egy újabb kinevezésre utasította a széket. Egy elhunyt alcsíki assessor helyére Kovács Simont nevezte ki.¹²⁷ Fontos megjegyezni, hogy az assessor kinevezés esetében „önkényesen” járt el, autoritására hivatkozva, nem pedig a székgyűlés választását hagyva jóvá. Az elkövetkező hónapokban aktívan részt vett az új főtiszt választásának előkészületeiben. 1749. november 22-én értesítette a széket, hogy a királynő jóváhagyta a megüresedett főkirálybírói szék betöltésére a candidatiót, így kiírhatják a székgyűlés időpontját és helyét, hogy minél hamarabb megtarthassák a választást.¹²⁸

A candidáló székgyűlésre 1749. december 9-én került sor. A leadott szavazatok alapján úgy tűnik, 398 személy vett részt a főkirálybíró választáson. Érdekes, hogy a szavazatot elnyerő nemesek között megtalálhatóak voltak az elmúlt fél évszázad főkirálybíróinak leszármazottai: a Henter, Bornemisza, Haller, Lázár és Kálnoki családok képviselői. Az eredmény alapján úgy tűnik, erre az időszakra már sem a Bornemisza, sem a Kálnoki család nem népszerű a széki nemesek között. Erre utal a rájuk adott vótumok csekély száma. Megjegyzendő azonban, hogy Apor József támogatottsága megmaradt, sőt némileg növekedett is az 1742-es választáshoz képest, hiszen az akkori 43 szavazattal szemben 1749-ben 47-et szerzett. Akkor ugyan harmadik lett a jelöltek listáján, '49-ben azonban csak negyedik.¹²⁹

Talán nem véletlen, hogy a főtisztviséget Haller gubernátor unokaöccse, Haller Pál nyerte el, méghozzá jelentős fölényrel, 91 szavazattal. Lázár Ferenc fia, Gábor, 35 szavazatot kapott, ami még a Lázárok meglévő, ám egyre gyengülő befolyását sugallhatja. Érdekes, hogy Kálnoki Ferenc ellensége, Bors Tamás is feltűnt a jelöltek között, azonban mindössze egy szavazatot kapott,¹³⁰ ami jelzi, hogy valódi

¹¹⁹ RNL Harg, Fond 27, VIII/18, 2.

¹²⁰ RNL Harg, Fond 27, VIII/18, 2.

¹²¹ APOR Péter 1903, II, 399–401.

¹²² TUDÓS S. Kinga 1988, 14.

¹²³ APOR Péter 1903, II, 399–401.

¹²⁴ RNL Kov, Fond 49/30, 18.

¹²⁵ RNL Harg, Fond 27, VIII/20.

¹²⁶ RNL Harg, Fond 27, VIII/20. Korábban királyi táblai írnok is volt (SzOkl, VII, 372.)

¹²⁷ RNL Harg, F 29, II/9, 1.

¹²⁸ RNL Harg, Fond 27, VIII/26.

¹²⁹ RNL Harg, Fond 27, VIII/29.

¹³⁰ RNL Harg, Fond 27, VIII/29.

támogatottsága talán sohasem volt. Egyesek ugyan felsorakoztak mellette Kálnoki főtisztse alatt, de az mindössze a főkirálybíróval szembeni közös ellen-szenvet jelzi, ami rövid időre egy táborba gyűjtötte Kálnoki ellenfeleit. Ez azonban nem jelentett Bors Tamás számára egy szilárd támogatói hátteret, amely a főkirálybíró halála után is kitarthatott volna. Csató Zsigmond támogatottsága is jócskán csökkent, hiszen a '42-ben kapott szavazatainak kevesebb, mint felét nyerte el. Gróf Petki Istvánnak '49-ben is voltak támogatói, azonban már csak 17 vótumot kapott az 1742-es 103-mal szemben.

A Gubernium elé terjesztett candidáltak névsora:¹³¹

1. gróf hallerkői Haller Pál, 91 szavazat
2. sepsiszentiványi Henter Ádám, 58 szavazat
3. gróf zabolai Mikes Antal, 57 szavazat

A többi szavazatot elnyert nemesek névsora: báró Apor József 47, gr. Lázár Gábor 35, Gáborffi István 32, Csató Zsigmond 21, gr. Petki István 17, Endes Miklós 10, ifj. Henter Dávid 10, br. Bornemissza Pál 6, Apor László 5, gr. Kálnoki Sámuel 3, br. Haller Ferenc 2, br. Henter Dávid 1, br. Apor János 1, br. Thoroczka János 1, Bors Tamás 1 szavazat.¹³²

A candidatio eredményét elküldték Szeben-be, azonban a futár késve érkezett egy nappal, így

a Gubernium a karácsonyi ünnepekre már felosz-lott, a tanácsosok egy része már el is hagyta a várost. A csíkszéki főtisztse kérdésének tárgyalása, valamint a guberniumi candidatio így következő évre, 1750 januárjára maradt.¹³³

*

A székelyföldi főkirálybírók (és köztük Kálnoki Ferenc) működését vizsgálva, fontos megjegyeznünk, hogy a Habsburg-idők székely(földi) főtisztjeit téve-dés lenne a császári hatalom bábjaiként értelmezni. Határozott elképzeléssel rendelkeztek a hatalom gya-korlásáról, világosan felismert, körülhatárolt szemé-lyes, de ugyanakkor rendi érdekeik mentén jártak el, önálló karrierstratégiákat építettek, amelyek által si-keresen használták ki a Habsburg-uralom biztosította lehetőségeket. Emellett képesek voltak kiépíteni saját mozgásterüket is a bécsi hatalom egyre központosi-tóbb keretei között, sokszor követve és felhasználva az abszolutisztikus mintákat. (pl. Bornemissza János, id. Daniel István, Kálnoki Ferenc). Önálló mozgás-terük azonban olykor a központi hatalom korlátaiba ütközött, ami konfliktusokat is generálhatott a főki-rálybírák és a Gubernium, a Kancellária vagy éppen az uralkodói hatalom között (jó példa erre Kálnoki, de akár id. Daniel István is).

Szász Hunor – történész, muzeológus, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely; doktori hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem–Filozófia Kar, Magyar Történelmi Intézet, Kolozsvár

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

B2, *Erdélyi Udvari Kancellária*, Acta Generalia, X 9487 (mikrofilm).

F 46, *Gubernium Transilvanicum in Politicis*, Acta Generalia, X 7437 (mikrofilm).

Román Nemzeti Levéltár Kovásznai Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Biroul Judeţean Covasna al Arhivelor Naţionale Române, Sfântu Gheorghe (*RNL Kov*)

Fond 49, Kálnoki család levéltára

Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala, Csíkszereda / Direcţia Judeţeană Harghita a Arhivelor Naţionale Române, Miercurea Ciuc (*RNL Harg*)

Fond 27, *Csíkszék levéltára*

Fond 29, *Alcsíkszék levéltára*

Nyomtatásban megjelent források

SzOkl

Székely Oklevéltár, VII, szerk. Szádeczky Lajos, Kolozsvár, 1898.

¹³¹ RNL Harg, Fond 27, VIII/29, 1.

¹³² RNL Harg, Fond 27, VIII/29, 1.

¹³³ RNL Harg, Fond 27, VIII/33, 1.

Irodalom

- APOR Péter (altorjai, báró)
1903 *Verses művei és levelei (167–1752)*, I–II, szerk. Szádeczky Lajos, Budapest. (Mon. Hung. Hist., II/37).
- BENKŐ József
1999 *Transsilvania specialis* I–II, ford., bev. tan. és jegyz. Szabó György, Kriterion, Bukarest.
- DEWALD, Jonathan
2002 *Az európai nemesség története 1400–1800*, Pannonica, h.n.
- EGYED Ákos – HERMANN Gusztáv Mihály – OBORNI Teréz (szerk.)
2016 *Székegyháza története II*, Magyar Tudományos Akadémia – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely.
- ENDES Miklós
2013 (1938) *Csik-, Gyergyó-, Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda.
- FORGÓ András
2017 *Egyház – Rendiség – Politikai kultúra*. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein, Szent István Társulat, Budapest.
- HERMANN Gusztáv Mihály – ZEPECZANER Jenő – ELEKES Tibor
2016 *Udvarhelyszék*. A közigazgatás és közélet története, Pro Print, Csíkszereda.
- SZÁSZ Hunor
2017 Főkirálybírók és a hatalomgyakorlás változásai Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben a 18. század első felében, in: Hunyadi Attila – Lupescu Makó Mária – Nagy Róbert – Pakó Klára – Tóth Szilárd (szerk.): *Migráció. Integráció? Erdélyi évszázadok*. A Kolozsvári Magyar Történelmi Intézet Évkönyve II, Bolyai Társaság, Kolozsvár, 351–379.
- TRÓCSÁNYI Zsolt
1988 *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TÜDŐS S. Kinga
1988 *Székegyháza főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Bukarest–Kolozsvár, 1998.

Kálnoki Ferenc, judele suprem regal, și rapoartele de putere în scaunul secuiesc Ciuc între anii 1742-1750

(Rezumat)

Prima jumătate a sec. al XVIII-lea a adus multe modificări în instituția judeului suprem regal secuiesc. Odată cu preluarea puterii de către Imperiul habsburgic, se schimbă și natura instituției judeului regal. Astfel juzile supreme regali vor deveni treptat reprezentanții puterii centrale.

Contele Kálnoki Ferenc este un caracter remarcabil al acestei perioade, care a condus scaunul Ciuc-Giurgeu-Casin între anii 1743-49. Acest interval al funcției era plin de conflicte și probleme. Prin evaluarea carierei lui ne-am îmbogățit cu multe informații despre rapoartele de putere în scaunul Ciuc în mijlocul secolului al 18-lea.

Kálnoki Ferenc, the Supreme Royal Judge of Csíkszék, and the relations of power in Csík-, Gyergyó- and Kászonszék between 1742–1750

(Abstract)

During the first half of the 18th century the institution of the Szekler Supreme Royal Judges suffered a lot a change due to the occupation of Transsylvania by the Habsburg Empire. As a result, among others, the Supreme Royal Judges became the local representatives of the new central power.

Count Ferenc Kálnoki is one of the noteworthy personalities of this era. He led Csík-, Gyergyó- and Kászonszék between 1743 and 1749. This period was filled with conflicts, political and social difficulties. Analyzing his political career, we can shed light upon the realities and the practice of power in Csíkszék during the 18th century.

